

2014-01-01

ร่วมเกล้าชาวจุฬาฯ : พระพุทธเจ้าหลวงกับการเมืองภายในประเทศ

ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

กล้ายไม้ ณ อยุธยา, ทองต่อ (2014) "ร่วมเกล้าชาวจุฬาฯ : พระพุทธเจ้าหลวงกับการเมืองภายในประเทศ," *Jamjuree Journal*: Vol. 16: Iss. 1, Article 2.

DOI: 10.58837/CHULA.JAMJUREE.16.1.5

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree/vol16/iss1/2>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Jamjuree Journal by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

ร่วมเกล็ดช่ออุชเชย:

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อุชเชย นิสิตเก่าคณะรัฐศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ — ๒๕๕๖

พระพุทธเจ้าหลวง กับการเมือง ภายในประเทศ

เรื่องพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราชเจ้า ได้ทรงทะนุบำรุงก่อรากฐานความเจริญให้แก่ประเทศไทย และทรงนำสยามรัฐนาวาฝ่ามรสุมแห่งลัทธิล่าเมืองขึ้นของเทศมหาอำนาจในยุค นั้นมาโดยราบรื่น จนไทยคงเป็นไทยอยู่ได้ในบัดนี้ ก็เป็นเรื่องที่น่ามากล่าวขวัญถึงด้วยความชื่นชมยินดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณกันสืบไปมิได้มีที่สิ้นสุดก็แหละในบรรดาพระราชกรณียกิจทั้งหลายของพระองค์ท่านนั้น ในฐานะที่ผู้เรียบเรียงบทความนี้เป็นนักเรียนวิชารัฐศาสตร์ จึงมีความเห็นว่าพระราชกรณียกิจทุกประการที่ได้ทรงบำเพ็ญได้ผลดีอย่างยอดเยี่ยมแก่ประเทศชาติ ย่อมมีรากฐานสืบเนื่องมาจากผลงานปฏิรูปการเมืองและการปกครองเป็นเบื้องต้น เพราะถ้าพระองค์ปราศจากพระราชอำนาจในทางการเมืองและการปรับปรุงการปกครองวางระบบการบริหารราชการแผ่นดิน มิได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับความเจริญแห่งยุคสมัยแล้ว พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการเศรษฐกิจ การศึกษา การสาธารณสุขและอื่น ๆ ทุกแห่งทุกมย่อมจะไม่ประสบผลสำเร็จเลย ดังนั้น ผู้เรียบเรียงจึงขอนำเรื่อง “พระพุทธเจ้าหลวงกับการเมืองภายในประเทศ” มาเสนอเป็นบทความสั้น ๆ เพื่อเทิดทูนพระบารมีสืบไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ พระองค์เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๑๕ พรรษา พระบรมชนกนาถทรงพระประชวรไข้ป่าใกล้สวรรคตก็ได้มีกระแสรับสั่งเวนคืนราชสมบัติให้แก่พระราชวงศ์และเสนาบดี เพื่อปรึกษาคัดเลือกเจ้านายที่ทรงมีความสามารถปกครองแผ่นดินได้ขึ้นครองราชย์ต่อไป แต่เมื่อพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ที่ประชุมพระราชวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ก็ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้อัญเชิญพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระบรมชนกนาถ แต่เนื่องจากพระชนมพรรษายังน้อย จึงมอบให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหม เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไปจนกว่าจะทรงพระผนวช พระฐานะและความรู้สึกรักของพระองค์เป็นอย่างไรในขณะนั้น ปรากฏอยู่ชัดเจนในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

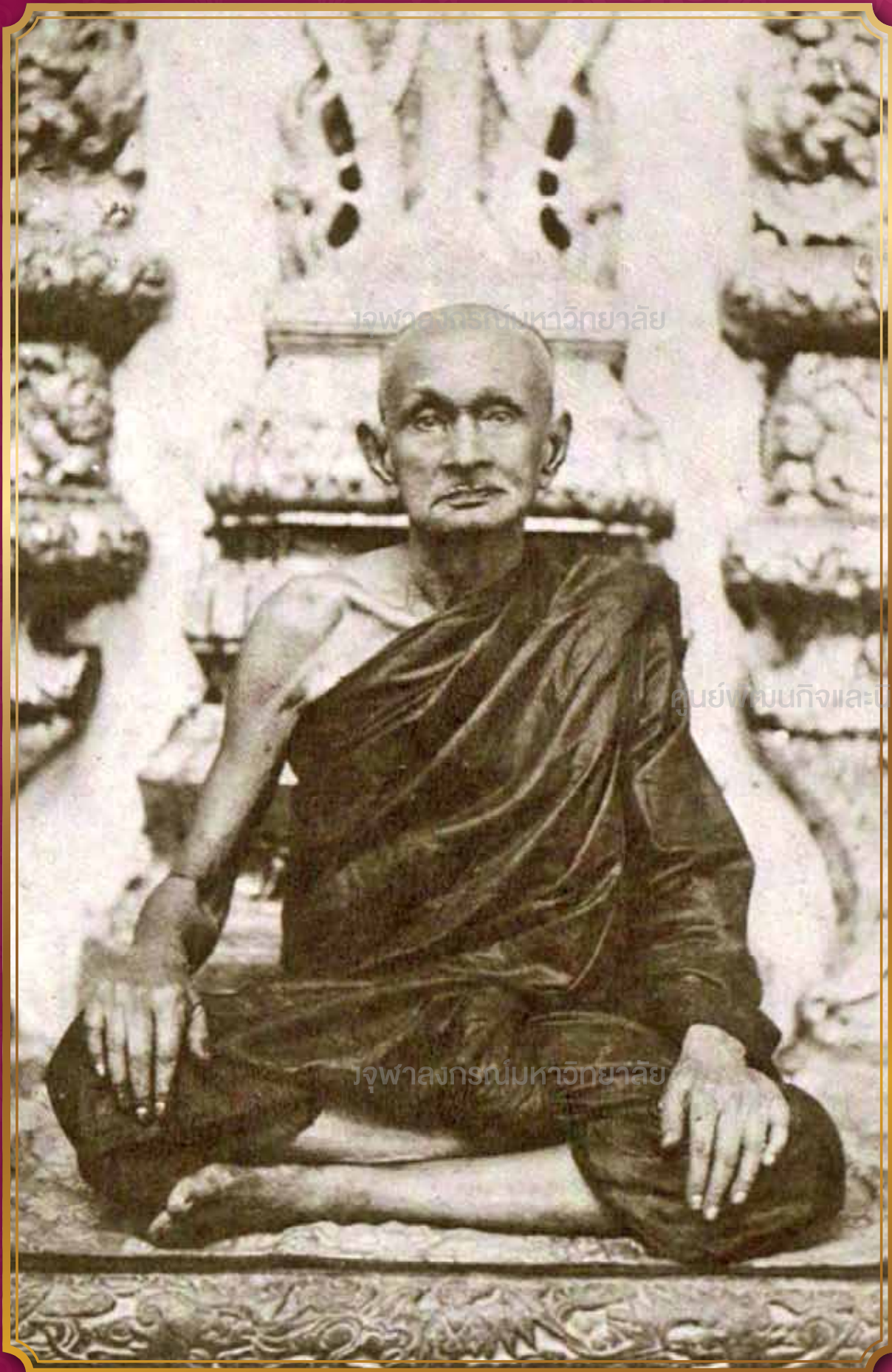

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔

สภาพของพระองค์ขณะเมื่อเสด็จเสวยราชสมบัติ
นั้น พระองค์ประชวรหนักมากกว่าเดือน ข้าพระสบโศกคล้าย
แรงกล้าจนไม่สามารถจะทรงพระดำเนินได้ ต้องเชิญเสด็จ
ประทับพระเก้าอี้หามขึ้นไปถึงในพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญ
ที่สงฆ์พระบรมศพสมเด็จพระบรมชนกนาถ พอทอด
พระเนตรเห็นพระบรมศพ ได้แต่ยกพระหัตถ์ขึ้นถวาย
บังคมเท่านั้นก็ทรงสลบแน่นิ่งไป เหตุการณ์ตอนนี้ถึงกับ
ทำให้กริยาข้าราชการผู้ยิ่งใหญ่ในยุคนั้นแสดงความในใจ
ออกมาว่า “โอ พ่อคุณ พ่อจะอยู่ได้สักกี่วัน” และในวงการ
เมืองก็เตรียมแผนการไว้ว่า ถ้าพระองค์เสด็จสวรรคตเสีย
ในระยะนั้นควรจะทำอย่างไร สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงศ์จึงได้สนับสนุนยกกรมหมื่นบวรวิไชยชาญขึ้น
เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระมหาอุปราช ซึ่ง
เป็นการผิตราชประเพณีอย่างยิ่ง และถ้าพระเจ้าอยู่หัว
สวรรคต กรมพระราชวังบวรฯ ได้ขึ้นเสวยราชย์แทน
พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ก็ต้องอยู่ใต้อำนาจสมเด็จพระ
เจ้าพระยาฯ ตามเดิม เรื่องนี้มีหลักฐานในพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกราบทูลถวาย
สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วันอังคารขึ้น
๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ปีฉุน สัปตศก ตอนหนึ่งมีความว่า

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

เจ้าฟ้าฯ ทรงรับมหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

“... เขา (มิลเตอร์น็อกซ์ กงสุลอังกฤษ) ได้มาพบกับสมเด็จพระเจ้าพระยา มีผู้ที่ควรเชื่อได้ว่าความหมายว่า เขากะกับสมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นแน่ว่า หม่อมฉันคงจะตายในเร็ว ๆ นี้เป็นแน่ ด้วยผมนัก วังน่าจะจะได้เป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว เหมือนกับลูกเขา ๆ สงสาร จะต้องอุปถัมภ์ช่วยว่าการทำงานทุกอย่าง ลูกเขานั่นคนใหญ่ที่ไปเรียนหนังสือฝรั่งเมืองนอกคนเดียวเขาจะให้ป็นฝรั่ง แต่ลูกนอกนั้นตามแต่ภรรยาเขาจะให้มีผิวไทยก็ตาม สมเด็จพระเจ้าพระยาพลอยเห็นจริงด้วย ได้บอกมอบฝากบ้านเมืองว่า ถ้าสิ้นท่านแล้ว วังน่าจะป็นเจ้าแผ่นดิน ให้เขาช่วยทะนุบำรุงบ้านเมืองแลฝากบุตรหลานของท่านด้วยเถิด การป็นดังนี้สมกับคำที่สมเด็จพระเจ้าพระยาพูดอยู่เสมอว่า หม่อมฉันคงตายในปีนี้ ๆ หลายปีมาแล้ว ว่าวังกงมาเป็นเจ้า คำนี้ท่านพูดอยู่ดัง ๆ กับบุตรหลานนั้น ก็ให้ไปฝากตัวอยู่ที่กงสุลอังกฤษจริงเป็นการสมกับคำที่พูด...”

และนอกจากเรื่องประชวรหนักแล้ว บุคคลที่จะสนับสนุนก็ไม่มี ดังที่กล่าวไว้ในพระบรมราชโองการที่มีถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ความตอนหนึ่งว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องแบบขัตติยราชภูษิตาภรณ์ตาม
แบบอย่างโบราณราชประเพณี เนื่องในงาน
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สอง
ในวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๖

(ขวา) มิสเตอร์ม็อกซ์ กงสุลอังกฤษ

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

“ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง ๑๕ ปี กับ ๑๐ วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล... ฝ่ายญาติข้างพ่อ คือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์...”

เป็นอันว่า ตั้งแต่เสวยราชสมบัติ พ.ศ.๒๔๑๑ จนถึงทรงพระผนวชพระภิกษุ พ.ศ.๒๔๑๖ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการวินิจฉัยสั่งการโดยเด็ดขาด พอสิ้นเวลาเสด็จออกขุนนาง ทรงฟังข้อราชการและรายงานต่าง ๆ ที่ไม่ต้องมีพระบรมราชวินิจฉัยแล้ว สมเด็จพระยาฯ ก็เข้าไปเฝ้ากราบบังคมทูลแถลงราชการที่มีและได้สั่งการไปให้ทรงทราบ นอกจากอำนาจในการสำเร็จราชการแล้วยัง “แลให้สำเร็จสรรพอาณัติสิทธิถึงประหารชีวิตคนที่ควรจะต้องแก่ออกกฎหมายได้ มีมหันตเดชานุภาพยิ่งใหญ่ไม่มีผู้ใดเสมอ” และอำนาจนี้ย่อมไม่ละเว้นแม้แต่ข้าราชการที่ใกล้ชิดในพระองค์ ดังปรากฏในเรื่องประวัติของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า หลังจากงานฉลองพระนครครบร้อยปีแล้ว ได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในพระนครมีคนตายมาก พวกทหารสมัครซึ่งเป็นทหารที่จัดตั้งขึ้นแบบใหม่พากัน

หลบหนีโรคกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมเสียมาก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีซึ่งขณะนั้นยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็กเวรขวาและผู้บังคับการกองทหารหน้าได้กราบบังคมทูลขอออกไปกวาดต้อนพวกทหารสมัครที่แตกหนีไปกลับมารับราชการตามเดิม มีพระราชดำรัสตอบว่า

“ในเวลานี้สมเด็จพระยาฯ กำลังพักอยู่ที่ราชบุรีทั้งตัวเจ้าก็เป็นกำลังของข้าอยู่มาก ข้าได้ใช้เจ้าและวางใจในราชการ ได้ทั้งการทหารและราชการจร อนึ่ง ถ้าเจ้าออกไปแล้ว มีความขัดขวางต่อสมเด็จพระยาฯ ท่านขึ้นแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ว่าสมเด็จพระยาฯ จะเอาตัวเจ้าไปลงโทษตัดหัวเสียแล้วข้าก็จะช่วยอะไรเจ้าไม่ได้ ข้าจะพลอยได้รับความร้อนใจด้วย...”

ดังนั้นในระยะ ๕ ปี ที่มีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้เวลาศึกษาวิชาการและเสด็จประพาสต่างประเทศ เพื่อทอดพระเนตรความเจริญและระบบบริหารราชการของประเทศที่เขาเจริญกว่า

ครั้นถึงปีระกา พ.ศ.๒๔๑๖ ได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นครั้งที่สอง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในหนังสือประวัติ

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ว่า

“การที่ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใหม่อีกครั้งหนึ่งนั้น เพราะเหตุที่พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสละราชสมบัติเสียเมื่อออกทรงผนวช จึงต้องถวายใหม่ แต่อีกนัยหนึ่งเป็นการแสดงว่า พระเจ้าอยู่หัวจะทรงว่าราชการบ้านเมืองเองต่อไป เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์มิได้เป็นผู้ว่าราชการแผ่นดินเหมือนอย่างแต่ก่อน...”

จึงนับได้ว่าทรงเริ่มบทบาทในการการเมืองนับแต่นั้นเป็นต้นมา แต่ผู้สำเร็จราชการซึ่งได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จพระยาในวาระนี้ก็ยังมีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและหัวหน้าเสนาบดีอยู่ ท่านมักออกไปพำนักรับราชการ จังหวัดราชบุรีเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังยื่นมือมาแสดงบทบาททางการเมืองและทางปกครองอยู่ตลอดชนมชีพของท่านแต่ว่าอิทธิพลของท่านและเสนาบดีทั้งหลายได้ลดน้อยลงทุกที

ถัดมาเพียงปีเดียว คือ พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินขึ้นอย่างในต่างประเทศแต่เรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า เคาน์ซิลออฟสเตต (Council of State) เพื่อเป็นที่ปรึกษากิจการของประเทศ พระราชประสงค์ของพระองค์ในการ

คณาลิลอพลเตด (Council of State)

ที่ทรงตั้งสภานี้ก็เพื่อที่จะให้มีบุคคลหลายคนช่วยพระองค์คิดทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังปรากฏในพระราชปรารภเรื่องประกาศตั้งคณาลิลอพลเตด เมื่อวันศุกร์ แรม ๘ ค่ำ ปีมจ จุลศักราช ๑๒๓๖ (ตรงกับวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๑๓) ตอนหนึ่งว่า

“ครั้งนี้ทรงพระราชดำริเห็นว่าการผลประโยชน์บ้านเมืองสิ่งใดที่จะเกิดขึ้น แลการที่ยังรกร้างมาแต่เดิมมากนั้น ถ้าทรงจัดการแต่พระองค์เดียวก็จะไม่สำเร็จไปได้ ถ้ามีคนช่วยกันคิดหลายปัญญาแล้ว การซึ่งรกร้างมาแต่เดิมก็จะได้ปลดเปลื้องไปทีละน้อย ๆ ความดีความเจริญก็จะบังเกิดแก่บ้านเมือง...”

คณาลิลอพลเตดประกอบไปด้วยสมาชิก ๑๒ ท่าน ล้วนแต่เป็นขุนนางสามัญต่ำกว่าเสนาบดี พลตรี หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “การเมืองการปกครองของกรุงสยาม” ว่า

“ในชั้นต้นก็ทำกันอย่างขยันขันแข็ง และเริ่มทำงานเกี่ยวกับการคลังก่อนอย่างอื่น คือเก็บเงินภาษีให้ทวดขึ้นขึ้น ทั้งนี้ได้หมายความว่าออกกฎหมายขึ้นอัตราภาษี เป็นแต่เก็บภาษีให้ถ้วนนตามสมควรเก็บ นอกจากเรื่องการคลังการภาษี ก็ทำไม่ค่อยพบว่าได้ทำอะไร

อีกเป็นขึ้นเป็นอัน”

แต่เราก็จะต้องทำความเข้าใจว่า การปฏิรูปการคลังและการภาษีอากร ขณะนั้นเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง กล่าวคือหน่วยราชการต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยเดิมมาจะต้องหารายได้และผลประโยชน์ต่าง ๆ เลี้ยงตัวเองและเลี้ยงข้าราชการในสังกัด คือจ่ายเป็นส่วนลดหรือแบ่งปันภาษีอากรให้แก่ข้าราชการแทนเงินเดือน ดังนั้น พระเจ้าอยู่หัวจึงทรงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ เพื่อทำหน้าที่เช่นกระทรวงการคลังในปัจจุบัน และสาระสำคัญก็คือ หน่วยราชการทุกแห่งต้องส่งเงินผลประโยชน์เข้าหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นรายได้แผ่นดินทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการแน่นอนว่าต้องกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของเสนาบดีและผู้มีอิทธิพลในทางการเมืองขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง อันจะมีผลให้เกิดการยึดพระราชอำนาจขึ้นโดยง่ายดย สมาชิกคณาลิลอพลเตดได้ตกลงใจที่จะโจมตีกระทรวงเกษตราเป็นรายแรก โดยอ้างพระบรมราชานุญาตให้กระทรวงเกษตราส่งเงินเข้าหอรัษฎากร แต่เสนาบดีเกษตราคือ พระยาอาหารบริรักษ์ (นุช) ถือว่าตนเป็นคนของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และเป็นบิดาภรรยาเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ซึ่ง

เป็นหลานปู่โดยตรงของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จึงขัดขึ้นกระแสพระบรมราชโองการ พระเจ้าอยู่หัวได้ตัดสินพระราชหฤทัยดำเนินคดีแก่พระยาอาหารบริรักษ์ ตั้งกรรมการศาลรับสั่งขึ้นพิจารณาคดีโดยมีสมาชิกคณาลิลอพลเตดร่วมด้วย ผลการพิจารณาคณะกรรมาการให้จำคุกเสนาบดีกระทรวงเกษตราตลอดชีวิตและริบราชบาตรด้วย แต่ก็ทรงพระกรุณาให้ลดโทษพระยาอาหารบริรักษ์คงเป็นจำคุก ๑๒ ปี การดำเนินงานของคณาลิลอพลเตดครั้งนี้ทำให้บรรดาท่านเสนาบดีทั้งหลายเริ่มรู้สึกถึงฐานะของตนที่ยิ่งขึ้น

ใน พ.ศ.๒๔๑๗ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมพรรษา ๒๒ พรรชานั้นเองพระองค์ยังได้ทรงตราพระราชบัญญัติประกาศตั้งปรีวีเคาน์ซิล (Privy Council) หรือสภาองคมนตรีขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๑๗ มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์และช่วยปฏิบัติราชการอื่น ๆ ตามแต่ที่จะทรงมอบหมาย เช่น ไปสืบราชการหรือเป็นกรรมการศาลรับสั่งสมาชิกของสภานี้มีจำนวนไม่จำกัด สุดแต่จะทรงพระกรุณาแต่งตั้ง และจะพ้นตำแหน่งเมื่อสิ้นรัชกาลไปแล้ว ๖ เดือนหน้าที่ของสภาเสมือนรองมาจากคณาลิลอพลเตด เพราะข้อความที่ปรึกษา

และตกลงกันแล้วในปรีวีเคาน์ซิลจะต้องนำเสนอเสนาบดีโดยผ่านคณาลิลอพลเตดเสียก่อน ส่วนความมุ่งหมายของพระเจ้าอยู่หัวที่ตั่งสภาองคมนตรีขึ้นมีผู้เข้าใจว่าทรงพระประสงค์ที่จะให้ข้าราชการได้เข้ามาติดต่อกับพระองค์ได้โดยตรง แทนที่พระองค์จะทรงถูกแวดล้อมและต้องรับฟังแต่ความเห็นของคณะเสนาบดีเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม การตั้งสภาองคมนตรีก็เป็นที่ยังเกียจเป็นที่ระแวงของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และผู้มีอิทธิพลอยู่มาก แม้แต่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และบุตรชายคือเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหมก็แสดงความรังเกียจ ไม่ยอมรับเป็นสมาชิกองคมนตรี ซึ่งมีเอกสารสำคัญในประวัติศาสตร์อยู่ฉบับหนึ่งคือ พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาเกี่ยวกับเรื่องนี้

“จดหมายมายัง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้ทราบด้วยฉันทได้รับจดหมายตอบของเจ้าคุณซึ่งไม่รับเป็นปรีวีเคาน์ซิล แลยกย่องความดีซึ่งมีมาแต่เดิมเป็นอันมากนั้นความดีของเจ้าคุณนั้นก็ได้รับทราบปรากฏมานานแล้ว แลคำซึ่งเจ้าคุณว่าจะให้เป็นปรีวีเคาน์ซิลก็ต้องถือกฎหมายรับคำสาบานตัวลงเหมือนแก่คนทั้งหลาย จะรับเป็นไม่ได้นั้น หนังสือที่เจ้าคุณว่ามาดังนี้เป็นฉันทเห็นประมาทเจ้าคุณไป การข้อนี้ฉันทไม่คิดเห็นว่าเป็นการดูถูกดูหมิ่นในเจ้าคุณเลย เพราะการที่จะตั้งคณาลิลนี้ก็ได้ปรึกษากับเจ้าคุณเห็นว่า การสิ่งไรจะให้ความเจริญแก่บ้านเมืองจริง ๆ ก็จะต้องอาศัยปรึกษาพร้อมกัน จึงได้คิดตั้งคณาลิลสองพวกนี้ขึ้น ฉันทก็ได้ยอมย่อนยศถาบรรดามาบังในที่คณาลิลยอมให้ปรึกษาได้ตอบไปมาได้ ไม่ได้ถือตัวว่าเป็นคนสูงคนต่ำ เพราะจะให้เป็นการเจริญ อนึ่ง ปรีวีเคาน์ซิลนี้เจ้าคุณก็ได้รับไว้ว่าจะเป็นแต่เดิมมาครั้งนี้จึงได้จดหมายไปเชิญตามความนับถือและตามคำเจ้าคุณว่าได้นั้น ซึ่งจะคิดว่าให้ถือกฎหมายรับคำสาบานเหมือนคนทั้งปวง เป็นการหมิ่นประมาทนั้น การเรื่องนี้ก็ได้ชี้แจงไปในหนังสือ

ฉบับก่อนชดอยู่แล้ว ก็แลบัดนี้เจ้าคุณจะไม่รับเป็นปรีวีเคาน์ซิล ฉันทก็ไม่มีความหวาดหวั่นตกใจแลมีความโกรธสิ่งไรเลย เพราะเจ้าคุณจะเป็นก็ดี ไม่เป็นก็ดี ฉันทก็คงต้องนับถือปรึกษาหารือเจ้าคุณอยู่เหมือนแต่ก่อนไม่แปลกประหลาดอะไร แต่เป็นที่เสียใจอยู่ว่าจดหมายตอบของเจ้าคุณซึ่งมีมานั้นแรงไปเกินกว่าการที่ได้คิด และเกินไปกว่าความที่มีในหนังสือซึ่งไปเชิญเจ้าคุณนั้น แลที่เจ้าคุณว่าจะไม่รับเป็นนั้น ก็แล้วแต่เจ้าคุณจะเห็นสมควรเถิด อย่าให้คิดว่าเป็นการขัดข้องขุนเคื่องสิ่งไรเลย เพราะหนังสือฉบับแรกก็มีความชี้แจงชดอยู่แล้ว

จดหมายมา ณ วัน ๕ ๕ ๘ ค่ำ ปีมจ ฉก (พระบรมนามาภิไธย) Chulalongkorn R.S.”

การจัดตั้งคณาลิลอพลเตดและปรีวีเคาน์ซิลนั้นนับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งของกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้าเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๗ ความไม่พอใจและไม่กินเกลียวระหว่างวังหลวงกับวังหน้านั้นได้มีคุกรุ่นมานานแล้ว จนกระทั่งมีบัตรสนเท่ห์ถึงกรมพระราชวังบวรฯ ว่ามีผู้คิดลอบปลงพระชนม์ ทำให้กรมพระราชวังบวรฯ ต้องระดมทหารไว้ต่อสู้เป็นจำนวนมาก การรวบรวมสรรพกำลังเช่นนี้ ทำให้ทางวังหลวงต้องเคลื่อนไหวตัวบ้างจนเกือบมีการปะทะกันกรมพระราชวังบวรฯ จึงได้เสด็จไปปล้ภัยการเมืองอยู่ในสถานกงสุลอังกฤษในพระนคร จากเหตุการณ์นี้ทำให้กงสุลอังกฤษและกงสุลฝรั่งเศสรีบฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงทางการเมืองทันที ด้วยการเรียกเรือรบเข้ามารักษาความสงบโดยอ้างว่าเพื่อป้องกันผลประโยชน์คนในบังคับ โดยเฉพาะทางอังกฤษ ข้าหลวงสิงคโปร์ได้เข้ามาพร้อมกับเรือรบเพื่อหาทางยึดเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงสุขุมคัมภีรภาพพอที่จะต้อนรับข้าหลวงสิงคโปร์และทหารอังกฤษเป็นอย่างดีและทรงพยายามร่วมกับสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ขอให้กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จกลับไปประทับที่พระราชวังบวรฯ ตามเดิม เหตุการณ์จึงสงบไป ส่วนที่เกี่ยวกับคณาลิลทั้งสองก็ปรากฏในเอกสารกรณีพิพาทครั้งนี้ด้วย ดังจะยกมาเพียง ๒ ฉบับ คือ

พร. ๑๗๐	สมมุติเทวราชอุปบัติ
	วัน ๖ ๕ ๒ ค่ำ ๑๒๓๖
ถึง ท่านกรมท่า ^(๑)	

ด้วยการที่กงสุลจะมาพูดนั้น ฉันทกลัวจะเป็นการไม่สำเร็จเสียเป็นแน่ ด้วยการที่จะถอดคณาลิลไม่ว่าเจ้าคุณท่านจะเอาอย่างไร ถ้าต้องถอดถอนกันในเวลานี้แล้ว ฉันทเห็นจะเสียมากเป็นแพ้ว วังนาต้องปรับโทษตรง ๆ เห็นจะดูหน้าคนต่อไปไม่ได้ แต่การที่จะพูดกับกงสุลเสียมันดี แต่ฉันทจะต้องยอมถอดคณาลิล

ไม่ได้ในเวลานี้ เมื่อการจะเป็นอย่างไรก็ตามแต่จะเป็น ถ้าพูดกันเองยังชั่ว ถ้าเอากงสุลมาพูดแล้วจะอายมากนัก ฉันทมีความวิตกอยู่ด้วยเรื่องนี้ เธอจะเห็นการควรพูดแก้ไขได้ประการใดบ้าง การจะเสร็จกับไม่เสร็จก็เท่ากัน ฉันทกลัวเจ้าคุณถ้าพอมิเวลาคิดอย่างนี้แล้วจะทำเอาเจ็บทีเดียว เธอก็เป็นคณาลิลขอให้ช่วยคิดดูจงมาก

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalongkorn R.S.”

^(๑) ท่านกรมท่า คือเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) กรมท่า.

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (ฟุม)

อีกฉบับหนึ่งเป็นพระราชหัตถเลขาถึงพระนรินทรราชเสนี ข้าหลวงเมืองลาวเฉียง ซึ่งต่อมาเป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (ฟุม ศรีไชยันต์) ความตอนหนึ่งมีว่า “... อนึ่ง การที่กรุงนี้เกิดเหตุใหญ่โตขึ้นมาก เห็นจะเป็นเพราะการจัดเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ นี้เอง เคา์นซิลเป็นที่รังเกียจของคนมาก เมื่อก่อนหน้าเหตุเกิดนั้น วังหน้าได้เรียกคนมากเกินปรกติ แต่เห็นว่าจะเป็นเพราะความหวาดหวั่นรักษาตัวด้วยกลัวคำสปิดปริวีเคา์นซิล...”

อย่างไรก็ตาม พระราชประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัวในการสถาปนาสภาที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินและสภาองคมนตรีก็ไม่บรรลุผลเท่าที่ควร พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้อธิบายความไม่สำเร็จครั้งนี้ในหนังสือเรื่อง **การเมืองการปกครองของกรุงสยาม** ไว้ว่า

“การตั้งรัฐมนตรีสภาก็ดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจทรงมีเจตนาติดที่ได้ตรัสไว้ในคำประกาศนั้นจริง แต่ผู้อื่นเหมือนจะเข้าใจ

กันว่าทรงมุ่งหมายอย่างเดียวแต่จะกำจัดหรือจำกัดอำนาจเสนาบดี และมีพระราชประสงค์จะหาพวกพ้องมาสนับสนุนพระองค์... คนที่ได้รับตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีหรือองคมนตรีก็รู้สึกตัวเหมือนหนึ่งอยู่ในระหว่างเขาควยชนกัน ซึ่งถ้าพลาดพลั้งอย่างไรลงไป พวกนี้จะต้องแหลกไปก่อน ฉะนั้น จึงได้พากันครั้นคร้ามและถึงแม้ว่าจะได้มีการถือน้ำปฎิญาณตนว่าจะมาประชุมเสมอก็ดี เวลาประชุมเข้าจริง ๆ ก็ขาด ๆ วิน ๆ เช่น สมาชิกรัฐมนตรีมี ๑๒ คน ก็มาประชุมกันราว ๖-๗ คน นอกนั้นก็อ้างความจำเป็นด้วยการต่าง ๆ พวกที่เข้ามาประชุมนั้นเล่าก็มักมี ๒ พวก พวกหนึ่งไม่กล้าพูดหรืออีกพวกหนึ่งพูดไม่เป็น การตั้งสภาเป็นของใหม่และไม่มีใครรู้จักระเบียบดี ประชุมสามครั้งได้ความว่าย่งยากมาก ต่อครั้งที่ ๔ จึงค่อยเป็นระเบียบเรียบร้อยเข้าบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ไม่ค่อยมีใครทราบว่หน้าทีของตัวที่มาประชุมนั้นจะต้องทำอะไร และเห็นการมีสภาเป็นของแปลกของใหม่ ก็คิดว่าเป็นการทำเล่น ความสมัครอันแท้จริงก็ไม่มี

“ทั้งนี้ เป็นเหตุแห่งความไม่สำเร็จของสภาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้น และในที่สุดก็ทรงเหนื่อยหน่ายหมดหวังที่จะเอาสภาเป็นที่พึ่งที่อาศัย และต้องใช้วิธีใหม่คือ ทำงานด้วยพระองค์เอง ทรงตรวจค้นพิจารณาระเบียบเก่าต่าง ๆ ให้แลเห็นว่ามีการเหลวแหลกบกพร่องอย่างไร ทำเป็นลายพระหัตถเลขาขึ้นอย่างบันทึกความเห็น แสดงพระดำริว่า ควรตั้งกระทรวงทบวงการใหม่และวางแบบ วางหลักแบ่งปันหน้าที่ให้ต้องตามที่ควรเป็นแล้วก็พระราชทานพระราชดำริตรงไปยังเสนาบดีทีเดียว และเนื่องจากที่ได้ทรงเห็นความไม่สำเร็จของสภาดังกล่าวมาแล้วนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตรัสได้เต็มที่ในพระราชหัตถเลขาที่กล่าวนี้ว่า ทรงยินดีที่จะอยู่ใต้กฎหมาย แต่ทรงมองไม่เห็นว่ถ้าตั้งปาร์เลียมেন্টขึ้นแล้วจะหาสมาชิกปาร์เลียมেন্টได้สักกี่คน และ

พลเมืองก็จะไม่เชื่อสมาชิกยิ่งไปกว่าพระเจ้าแผ่นดิน”

งานปฏิรูปการปกครองครั้งยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอยู่หัวที่ถือว่าเป็นการปฏิวัติบนราชบัลลังก์ก็คือ การเลิกการปกครองแบบจตุสดมภ์มาเป็นกระทรวง ๑๒ กระทรวง เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๕ ซึ่งเป็นการปฏิวัติระบบการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นเวลา ๔๐๐ ปีเศษ มาเป็นการปกครองแบบใหม่ได้โดยเรียบร้อย ไม่มีขบถจลาจลแต่อย่างใด นอกจากนั้นยังทรงปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาคตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๗ ด้วยการริเริ่มจัดตั้งการเทศาภิบาลปกครองท้องที่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยมาจนปัจจุบัน

ก่อนที่จะยุติเรื่องพระพุทธเจ้าหลวงกับงานปฏิรูปการปกครอง ผู้เรียบเรียงรู้สึกเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่จะทิ้งเอกสารสำคัญ อันแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงยึดอำนาจการปกครองมาได้อย่างไร และทรงเข้าใจถึงระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยเช่นของอังกฤษเพียงใด ดังข้อความบางตอนจากเรื่อง**เจ้าชีวิตของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์** ดังนี้คือ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๙ พระชนม์ได้ ๓๓ พรรษา และทรงครองราชย์มาได้ ๑๘ ปี มีเจ้านายและขุนนางคณะหนึ่งจำนวน ๑๑ ท่าน ซึ่งต่างเคยออกไปศึกษาหรือดูงานที่ยุโรปมาแล้ว ได้รวมกันถวายนความเห็นเป็นลายลักษณ์อักษรยืดยาวถึง ๖๐ หน้ากระดาษ ความว่า อำนาจบริหารทั้งหมดตกอยู่แก่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว ย่อมเท่ากับทรงมีทาสายเดียวที่จะปกครองประเทศ เป็นของจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนการปกครองให้ไทยเรามีระบอบรัฐธรรมนูญ ถ้าเราหวังจะรักษาความอิสระมิให้ชาติยุโรปมาเอาไปเป็นเมืองขึ้น กล่าวหาว่าทรงมีพระทัยอ่อนแก่เสนาบดีและข้าราชการที่เกียจคร้าน และการที่ทรงแต่งตั้งเสนาบดีนั้นทรงเลือกผิดอยู่บ้าง ฉะนั้น ควรมีการปกครองโดยความรับผิดชอบของ

คณะเสนาบดี คือ คาบิเนต (Cabinet) ซึ่งมีเอกอัครมหาเสนาบดี (Prime Minister) เป็นประธาน แต่ยอมรับว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปสำหรับรัฐสภา แล้วก็ยังแถลงต่อไปอีกมาก ถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในการพูด การเขียน และการเสมอภาคของคนทุก ๆ ชั้นในทางกฎหมาย ตามกฎหมายในสมัยนั้น ผู้ลงนามทุก ๆ ท่านนับได้ว่มีความผิดฐานดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ อาจถูกลงโทษถึงประหารชีวิตได้ แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงตอบดังต่อไปนี้

“ในเบื้องต้นเราขอตอบแก่ท่านทั้งปวงว่า เราชอบใจอยู่ในการซึ่งพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการของเราได้ไปเห็นการในประเทศอื่นแล้วระลึกถึงประเทศของตน ไม่ต้องมีความหวั่นระแวงอย่างหนึ่งอย่างใด ว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางในการซึ่งจะเสียอำนาจซึ่งเรียกว่าแอบลู่ทุพเป็นต้นนั้นเลย เพราะเราได้เคยทดลองรู้มาแล้วตั้งแต่เวลาเป็นตุ๊กตาซึ่งไม่มีอำนาจอันใดเลยทีเดียวนอกจากชื่อ จนถึงเวลาที่มิอำนาจขึ้นมาโดยลำดับจนเต็มบริบูรณ์ในบัดนี้ ในเวลาที่มีอำนาจน้อยปานนั้นได้ความลำบากอย่างไร แลในเวลาที่มีอำนาจมากเพียงนี้ได้ความลำบากอย่างไร เรารู้ดีจำได้ดี เพราะที่จำได้อยู่อย่างนี้ เหตุไรเล่าเราจึงไม่มีความปรารถนาอำนาจปานกลาง ซึ่งจะเป็นความสุขแก่ตัวเรา และจะเป็นการมั่นคงถาวรของพระราชอาณาจักรนี้ด้วยนั้น เพราะเหตุฉะนี้เราขอให้ท่านทั้งปวงเข้าใจว่า เราไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งจะต้องบีบคั้นให้หันลงทางกลางเหมือนอย่างเจ้าแผ่นดินในยุโรปซึ่งมีมาในพงศาวดาร...”

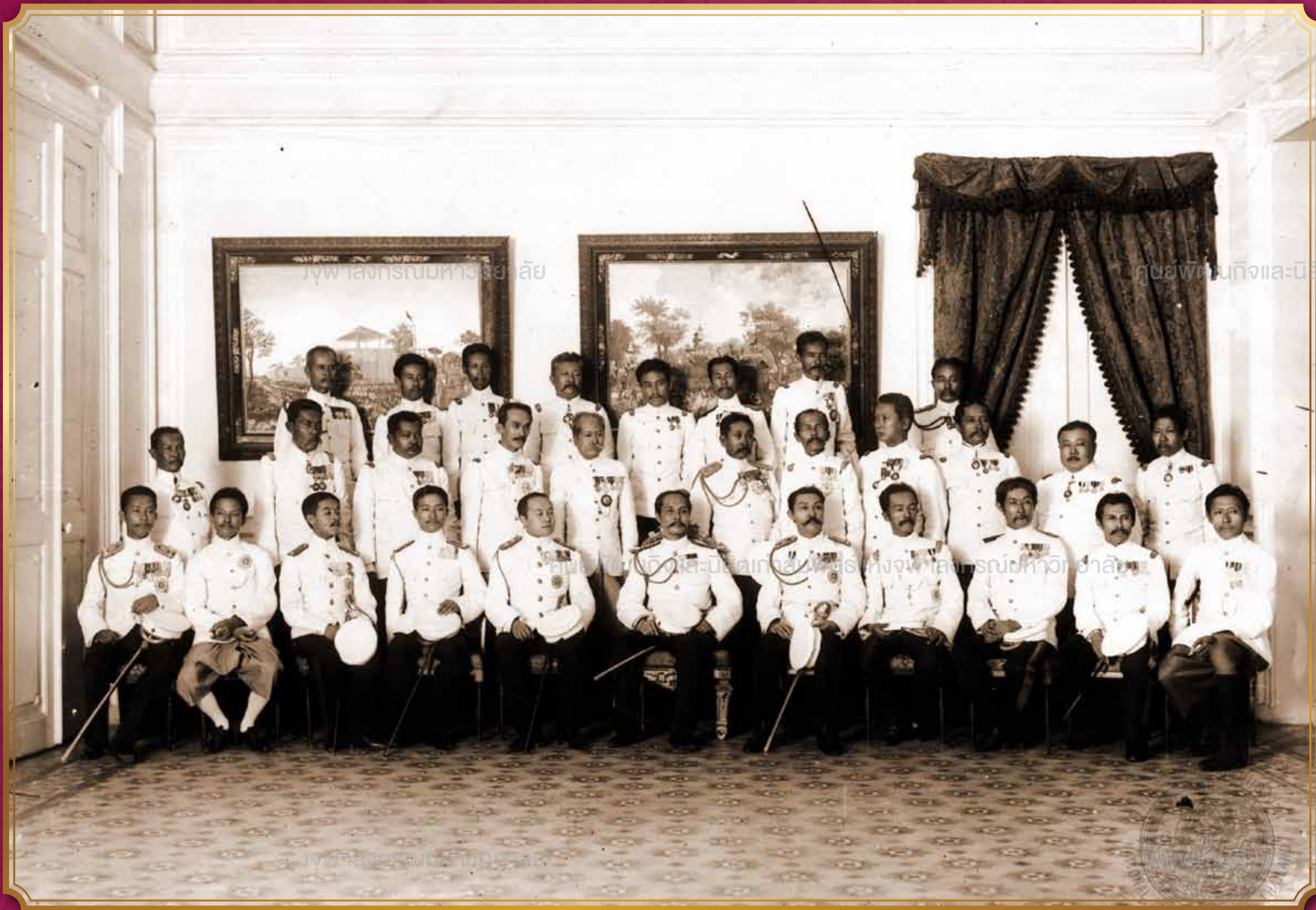
ในเรื่องความอ่อนแอของพระเจ้าแผ่นดิน ทรงตอบว่า

“ดูเหมือนเราเป็นผู้ทำให้เสียอำนาจ แต่เป็นความจำเป็นที่จะต้องพูดว่าอำนาจเสนาบดีเจริญขึ้น เพราะมีอำนาจได้ตั้งเจ้าแผ่นดินมาแต่ก่อนมานานักแล้ว จนตลอดถึงเวลาเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลาเคราะห์ร้ายที่ตัวเราเป็นเด็ก...เราเห็นว่าสมควร

ที่จะชี้แจงการที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้อย่างไร ความต้องการของเมืองเรานั้นต้องการอันใดที่ผู้ซึ่งไม่ได้อยู่ใกล้ชิดต่อราชการจะรู้แน่ได้โดยยาก

“คือราชการในเมืองเรานี้ ถ้าจะเทียบกับประเทศอื่น ๆ การแต่เดิม ๆ มานั้น การ “เอกเสกควิตฟ” (บริหาร) กับ “ลียิลเลติฟ” (ร่างและออกกฎหมาย) รวมอยู่ในเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีโดยมาก...ครั้งภายหลังมาเมื่อเราค่อยมีอำนาจขึ้น ตำแหน่งเอกเสกควิตฟนั้นเป็นที่หวงแหนของริเยนต์ (ผู้สำเร็จราชการคือ สมเด็จพระยาฯ) และเสนาบดี แต่ลียิลเลติฟนั้นหาใครจะมีผู้ใดชอบใจไม่ เราจึงได้จับอุดหนุนลียิลเลติฟขึ้น จนถึงมีเคาน์ซิลที่ปรึกษาทำกฎหมายเนื่อง ๆ เป็นต้น จนตกลงเป็นเสนาบดีเป็นคอเวนเมนต์ (รัฐบาล) เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลียิลเลติฟเคาน์ซิล เป็นออฟโพลิชั่น (ฝ่ายค้าน) ของคอเวนเมนต์ ตรงเมื่อการภายหลังมามีเหตุการณ์ในการคอเวนเมนต์มากขึ้น เป็นโอกาสที่เราจะได้แทรกมือลงไปได้บ่อย เราจึงได้ถือเอาอำนาจเอกเสกควิตฟได้ทีละน้อย ๆ จนภายหลังตามลำดับลำดับมา จนกระทั่งถึงบัดนี้เรากลายเป็นตัวคอเวนเมนต์ เราเชื่อเป็นแนในการลียิลเลติฟเคาน์ซิลครั้งนั้นคงจะได้แรงเพราะเรา จึงได้ทำการตลอดไปได้ไม่มากนักน้อย ครั้นเรากลับมาเป็นเอกเสกควิตฟคอเวนเมนต์เสียแล้ว การลียิลเลติฟไม่มีผู้อุดหนุน เพราะเป็นการเลือกกำลังที่เราจะหาทั้งสองอย่างได้ตลอดเช่นพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ด้วยราชการเกิดขึ้นมากกว่าหลายสิบเท่านัก แลเพราะเมมเบอร์ที่เป็นตัวสำคัญขาดไปเสียบ้าง จึงทำให้ลียิลเลติฟเคาน์ซิลมีเสียงอ่อนไป ทำกฎหมายอันใดก็ไม่ใคร่สำเร็จได้...

“การต้องการในเมืองเราเวลานี้ ที่เป็นการสำคัญนั้น คือ คอเวนเมนต์รีฟอร์ม (ปรับปรุงรัฐบาลให้ดีขึ้น) จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุก ๆ กรม ทำการให้ได้เนื้อเติมหน้าที่... ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็น

ผู้ที่ทำกฎหมายได้เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีทีเดียว...เพราะผู้ที่ทำได้นั้น มักเป็นผู้ที่มีภาระในตำแหน่งที่ต้องทำเสมอจนเหลือที่จะทำได้ ถ้าจะให้ประชุมเคาน์ซิลทำอย่างเช่นแต่ก่อน ก็ไม่สำเร็จได้เลยสักเรื่องเดียว

“ในการที่จะจัดตำแหน่งเสนาบดีให้รับการได้จริงทุกสิ่งทุกอย่างในสำหรับเก่าที่เป็นอยู่บัดนี้ ให้กลับทำการอย่างใหม่ให้ได้จริงนั้นไม่ยาก แต่เพียงที่เคยเป็นออฟฟิเชียล (ฝ่ายค้าน) กันมาเสียแต่ก่อนที่จำเป็นจะต้องกันหรือแก่งัดปิดพลีจะทำให้เสียนั้นอย่างเดียว เลยเป็นการที่เหลือกำลังจะทำไปได้ก็มี...เพราะเหตุอันนี้เราจึงต้องรับการอื่นหนักโดยมิได้อายที่จะชวนขยายไปรับเอามาเลย ถึงตัวท่านเสนาบดีเองเล่าเราก็เชื่อเป็นแน่ว่าได้รู้ตัวเหมือนกันว่ากำลังตัวเองไม่พอที่จะรับแก่การบัดนี้ได้ในบางครั้งบางคราวเป็นแน่ จึงได้พากันหลบเลี่ยงไม่ใคร่อยากเข้าที่ประชุมเลยเป็นนิจ ถ้าเข้าที่ประชุมก็ไม่พูดเสียบ้างพาลโกรธน้อยอกน้อยใจ...เมื่อทำการไม่ได้แล้วก็มีช่องเดียวแต่จะต้องรีไซท์ (ลาออก) การที่มีนิสเตอร์ (รัฐมนตรี) จะรีไซท์พร้อมกันมาก ๆ ซึ่งไม่เคยมีในเมืองไทยเลย...เป็นที่ตะขิดตะขวงใจมาก และเป็นที่ตกใจของคนตลอดหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขตไม่น้อยเลย...เราจึงขอบอกท่านทั้งปวงว่าการเรื่องนี้เรากำลังได้คิดจะจัดอยู่ที่เดียว...”

แล้วยังทรงอธิบายต่อไปอีกว่า

“...ในส่วนลียิลเลติฟเคาน์ซิลนั้น เป็นการจำเป็นจะต้องมีดังเช่นเราได้กล่าวมาแล้ว แต่ไม่เป็นการง่ายเลยที่จะหาตัวผู้ซึ่งจะเป็นการได้จริง...ถ้าลียิลเลติฟเคาน์ซิลที่จะตั้งขึ้นใหม่ยังเป็นอย่างนี้อยู่แล้วไม่มีดีกว่านี้”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์สมบัติมายาวนานถึง ๔๒ ปี พระราชภารกิจต่าง ๆ ย่อมท่วมท้นพระองค์ขึ้นมาทุกปีทุกปี เสนาบดีแก้วคู่พระราชหฤทัยที่จะช่วยพระองค์บริหารราชการกิจต่าง ๆ แม้จะมีบ้างก็เพียงไม่กี่ท่าน ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ของประเทศชาติที่ทรงวางรากฐานไว้แทบทุกด้าน เช่น การทหาร การปกครอง การคลัง การศึกษา การสาธารณสุข และการสาธารณสุขโรค ย่อมเป็นที่ตระหนักโดยปราศจากข้อสงสัยเคลือบแคลงแต่ประการใดว่า เป็นผลของพระวิริยะอุตสาหะที่ทรงบำเพ็ญมาอย่างหนักตลอดพระชนม์ชีพ ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่ประชาชนชาวไทยยังคงเคารพและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างมิรู้เลื่อน สมดังพระพุทธสุภาษิตในมงคลสูตรบทหนึ่งว่า “การบูชาผู้ที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างยิ่ง” นั้นเอง

แถวนั่งจากซ้ายไปขวา

๑. จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุเดช ๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๓. จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ๔. จอมพลเรือสมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ๕. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๖. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๗. จอมพลสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๙. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ๑๐. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ๑๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

แถวยืน ๑ จากซ้ายไปขวา ๑. - ๒. เจ้าพระยาศรีวิชัยนิพนธ์ (ชม สุนทราพรชน) ๓. พระยาไกรเพชรรัตนสงครามรามภักดี (แฉ บุนนาค) ๔. พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยศิริ) ๕. เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (มรว.คลี สุทัศน์) ๖. - ๗. เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ๘. พระยาภิรมย์สงคราม (จัน อินทรกำแหง) ๙. พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ๑๐. พระยาเพชรรัตนราชสงคราม (เพ็ญ เพื่องเพชร)

แถวยืน ๒ จากซ้ายไปขวา ๑. - ๒. เจ้าพระยาวิชิตมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์) ๓. พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ๔. พระยาวิชยาธิบดี (แบน บุนนาค) ๕. พระยาญาณประกาศ (เลื่อน ลูกศิริวัฒน์) ๖. - ๗. - ๘. -